

Syy vai seuraus?

PERTTI TÖTTÖ

Silmäilen päivän lehdet. Vihreiden äänenkannattajassa vastustetaan kokoomuksen julistusta, että tuloerojen kasvattaminen olisi Suomelle hyväksi. Eräiden ”yhteiskuntapolitiikan tutkijoiden” mukaan (Kate Picket ja Richard Wilkinson *Tasa-arvo ja hyvinvointi*, HS-kirjat 2011) asiat ovat parhaiten maissa, joissa tuloerot ovat pienet: ”Melkein kaikissa hyvinvointia kuvaavissa muuttujissa hyvin onnistuneiden maiden järjestys korreloi tulojen tasa-arvon kanssa.” Yliopiston tiedotuslehdessä taas kansantaloustieteen väittelijän näkökulma on rajatumpi, mutta sanoma sama: ”Tuloerot haittaavat talouskasvua”, kuuluu haastattelun otsikko.

Yllättäen Richard Lynnin ja Tatu Vanhasen uusimmasta kirjasta voi vetää saman poliittisen johtopäätöksen. Tulonjaon taseisuus on näet talouskasvun ja lukuisten hyvinvointimittareiden ohella yksi niistä muuttujista, joiden kanssa heidän pahaomainaiset ÄO-lukunsa korreloivat positiivisesti. ”Korkean ÄO:n maissa on vähemmän tulojen epätasaisuutta”, Lynn ja Vanhanen kirjoittavat. Köyhiin, homoihin ja värillisiin aikuisina myötämielisesti suhtautuvat ”liberaalit” on havaittu lapsina tehdyissä ÄO-testeis-

sä keskimäärin 10 pistettä älykkäämmiksi kuin ”konservatiivit”. Niinpä älykkäät ihmiset ovat valmiit auttamaan muitakin kuin geneettisiä sukulaisiaan ja maksamaan korkeampia veroja kuin tyhmit.

Kirja on kaksikon kolmas ”kansallisen” älykkyyden vaikutuksia käsittelevä kirja. *IQ and the Wealth of Nations* (2002) perustui 81 maalle testiluvuista saatuun ÄO-keskiarvoon ja 104 maalle tehtyyn arvioon tämän suureen lukuarvosta. Kirjassa *IQ and Global Inequality* (2006) testituloksia oli jo 113 maasta ja arvio 79:stä. Uusimmassa kirjassa mittauksiin perustuva luku on peräti 160 maasta, ja arvion varassa on enää 40 maata. Lynn ja Vanhanen toteavatkin panneensa alulle ”progressiivisen tutkimusohjelman”, sillä ”useat” yhteiskuntatieteilijät ovat tarttuneet julkaistuihin ÄO-lukuihin rakentavassa hengessä ja tuottaneet niiden avulla uusia empiirisiä tuloksia ja niille teoreettisia selityksiä.

Kirja on jäsenelty niin, että siitä on helppo laskea, paljonko tuo useat on. Jokaisen aihepiirin kohdalla kirjoittajat esittävät taulukossa yhteenvedon muiden tutkijoiden löydöksistä, niiden perustana olevien maiden määrästä ja antavat tarvittavat lähdeviitteet. Viittei-

Richard Lynn & Tatu Vanhanen
Intelligence
A Unifying Construct for the
Social Sciences
Ulster Institute for Social
Research, 2012

den perusteella sain tulokseksi 29 tutkijaa. Lukija arvioikoon, onko se paljon ja onko paljoudella jotain tekemistä tutkimusohjelman edistävyyden kanssa.

Ominaisuuksia, joiden on todettu korreloivan kansallisten ÄO-lukujen kanssa tai joiden korrelaatioita Lynn ja Vanhanen uusimmassa kirjassaan esittävät tai täydentävät, on suunnilleen saman verran kuin noita tutkijoita. Muuttujia on nimellisesti enemmän, mutta monet niistä mittaavat samaa ominaisuutta. Luettelen ominaisuudet ja kiinnitän lukijan huomion siihen, miten hyvin ne istuvat vuosisataiseen ”moraalilastolliseen” tutkimusperinteeseen, jossa haluttiin selvittää yhteiskunnallisten ongelmien syitä.

Lähdetään liikkeelle koulutukseen, tieteeseen ja innovaatioihin liittyvistä ominaisuuksista. ÄO-luvut korreloivat positiivisesti tieteenharjoittajien ja nobelistien määrään maassa, patentteihin, akateemisiin julkaisuihin, väestön lukutaitoon sekä koululaisten kykyihin matematiikassa, lukemisen

ymmärtämisessä sekä tietämykseen luonnontieteissä. Esimerkiksi PISA-tutkimuksen kaltaiset vertailut antavat maille mittalukuja, jotka korreloivat kansallisten ÄO-lukujen kanssa lähes täydellisesti ($r = .90$). Tätä Lynn ja Vanhanen pitävät osoituksena lukujensa validiudesta ja käyttävät itse asiassa tällaisia koulututkimuksia niiden maiden kansallisen ÄO:n arvioinnissa, joista varsinaisia älykkyystestejä ei ole käytettävissä.

Taloutta kuvaavina ominaisuuksina Lynn ja Vanhanen tarkastelevat kansantuotetta ja -tuloa, talouskasvua, talouden vapautta, säästämisastetta sekä jo mainittua tulonjaon tasaisuutta. Niiden 122 maan joukossa, joista on käytössä mitattu ÄO ja tulonjaon epätasaisuutta mittaavan Gini-indeksin arvo, on näiden muuttujien välinen korrelaatio $r = -.50$. Yhteyttä ei siis käy kiistäminen. Sen sijaan talouskasvun osalta pistää silmään, että jo edellisessä kirjassaan Lynn ja Vanhanen saivat 1990-luvun talouskasvun ja kansallisen ÄO:n välille nollakorrelaation. He selittävät tuloksen sillä, että lyhyellä aikavälillä mitatun kasvun ja ÄO:n yhteys on satunnaisten heilahtelujen vuoksi heikko, mutta vahvistuu, mitä pitempää jaksoa tarkastellaan.

En ole aivan vakuuttunut. Laskin aikaisemman kirjan ÄO-lukujen ja YK:n tilastoista laskettujen kasvulukujen välisen korrelaation vuosille 1970–1987 ja vuosille 1987–2004 ja sain luvut $r = .39$ ja $r = .03$. Ettei vain olisi niin, että yhteys ÄO-lukujen ja talouskasvun välillä on katoamassa?

Poliittisen järjestelmän länsimaisuutta kuvaavien muuttujien ja kansallisen ÄO:n välillä

on tietenkin positiivinen korrelaatio. Vanhasen itse kehittämän demokratiaindeksin ja monien muiden poliittista osallistumista ja vapauksia kuvaavien lukujen arvot vaihtelevat ÄO:n tahtiin. Samoin on oikeusvaltion piirteitä, lehdistön vapautta ja eritoten yhteiskunnan korruptiottomuutta kuvaavien lukujen laita. Sen vuoksi ei ole yllättävää, että kansallinen ÄO korreloi myös vähäisen rikollisuuden kanssa. Erityisesti murhat, raiskaukset ja pahoinpitelyt ovat rikollisuutta, joka painottuu alhaisen ÄO:n – ja päivän teemassa pysyäkseen: suurten tuloerojen – maihin. Korkean ÄO:n maissa sitä vastoin luottamus toisiin ihmisiin on korkealla, asenteet ovat liberaalimpia ja modernimpia alussa määritellyllä tavalla.

Ja tietenkin väestön terveydentilaa kuvaavat mittarit ovat niissä korkealla. Lapset syntyvät pulskempina, lapsikuolleisuus on pienempi, aliravitsemusta vähemmän ja ihmisten eliniänodote korkeampi. Niinpä on aivan johdonmukaista, että Lynn ja Vanhanen tarkentavat aikaisempia tuloksiaan ÄO:n ja onnellisuuden suhteesta. Entistä kattavampi *World Database of Happiness* antaa vakuuttavat luvut osoittaman, että korkeamman ÄO:n maissa ollaan tyytyväisempiä, hyvinvoivempia ja onnellisempia kuin muualla.

Voisiko ”moraalitalastollinen” tarkastelu enää tätä sosiaalidemokraattisempia tuloksia tuottaa? Eikä kristillisdemokraatelakaan näyttäisi olevan valittamista, sillä yksiavioisuus on korkean ÄO:n maissa yleisempää kuin mittarin toisessa päässä, jossa sen sijalle pyrkii monivaimoisuus. Mutta kaikki tulokset eivät ole tuossa. Nimit-

täin uskonnolliset tavat ja uskomukset ovat vähäisempiä korkean ÄO:n maissa, niissä maalisuus suorastaan rehottaa. Ja perhekään ei ole kovin keskeinen, naisilla on alhainen hedelmällisyys, ja väestönkasvu on vähäisempää kuin alhaisen ÄO:n maissa. Lisäksi niin miesten kuin naistenkin itsemurhien määrä korreloi positiivisesti kansallisen ÄO:n kanssa. Korrelaatiot ovat luokkaa $r = .39 - .70$.

Koska Lynn ja Vanhanen eivät pidä viime mainittuja löydöksiä moraalisesti negatiivisina. Heille ne ovat vain empiirisiä faktoja, jotka kaipaavat korkeintaan selityksen, jos ne eivät ole kansallisen ÄO:n kausaalisia vaikutuksia koskevan teorian ennustamia. Ovatko ne sen ennustamia, se ei aina käy selväksi. Itsemurhien lisääntymisen älykkyuden myötä ei tuntuisi istuvan teoriaan evoluution kylmään talveen sopeuttamasta nokkeluudesta. Lynn ja Vanhanen ohittavat löydöksen viittauksella masennuksen harvinaisuuteen Afrikassa.

Mutta alhaisen syntyvyyden ja korkean kansallisen ÄO:n korrelaatiota he eivät voi ohittaa, koska se tuntuu olevan räikeässä ristiriidassa teorian kanssa. Evoluutiohan tapahtuu luonnonvalinnan kautta, kun kelpoisimmat saavat muita enemmän jälkeläisiä, jolloin heidän geeninsä yleistyvät. Lynn ja Vanhanen kirjoittavat, että sen perusteella tuntuisi ”oikeutetulta olettaa, että älykkäämmät kansakunnat lisääntyisivät menestyksekkäämmin kuin vähemmän älykkäät”, mutta empiirinen näyttö ”kumoaa tämän hypoteesin”. Siksi he kysyvät: ”Miksi vähemmän älykkäät kansakunnat ovat

voittajia darwinilaisessa lisääntymiskamppailussa?” Vastauksena saamme vain ”oletuksen että kansallisen ÄO:n ja menestyksekkään lisääntymisen välinen korrelaatio ei aina ole ollut negatiivinen”.

Minusta Lynn ja Vanhanen yrittävät tässä pelastaa väärää teoriaa. Ei ”kansakunta” ole darwinilaisen valinnan yksikkö, ei sillä ole ”kelpoisuutta”, joka määräytyisi eloon jäävien jälkeläisten lukumäärän perusteella. Eiväthän kansakunnat juuri edes lisäänty, mitä nyt joskus jakaantumalla useampaan osaan. Tässä kirjoittajat lankeavat samanlaiseen väärinkäsitykseen kuin monet maallikot, jotka kuvittelevat evoluution olevan ”lajien” välistä ”taistelua olemassaolosta”.

Jätetään teoreettiset pohdinat ja ohitetaan nämä muuttamat Lynnin ja Vanhasen teorian kannalta hankalat löydökset. Tämän yksinkertaistuksen jälkeen meillä on kolmisenkymmentä pariasataa valtiollista yksikköä kuvaavaa ominaisuutta, jotka korreloivat vahvasti keskenään. Ne voitaisiin siis hyvin yhdistää yhdeksi mittariksi, nimeltään vaikkapa maan ”kehittyneisyys”. Lisäksi joka maalla on oma ”kansallinen ÄO:nsä”. Kumpi on kumman syy? Lynn ja Vanhanen tietysti lähtevät siitä, että ÄO aiheuttaa kehityksen. Millä perusteella? Eikö yhtä hyvin maan kehittyneisyys voi olla syy sen kansalaisten korkeampiin ÄO-pisteisiin?

Koe periaatteessa ratkaisisi ongelman, mutta kun sellaista ei voi käytännössä tehdä, jää jäljelle epävarmempien ”kausaalisuhteen toteamiskriteerien” tarkastelu. Lynnin ja Vanhasen tutkimusohjelman ydin näyt-

tää olevan ÄO:n ja mahdollisimman monen kehittyneisyyden indikaattorin välisen korrelaation osoittaminen. Se ei tietenkään ratkaise kysymystä kausaalisuuden suunnasta.

Kolmansien tekijöiden tilastollinen vakiointi saattaisi periaatteessa tuoda ratkaisun, jos nuo tekijät olisivat kiistattomasti sekä ÄO:ta että kehittyneisyyttä ajallisesti edeltäviä. Jos sellaisten vakiointi hävittäisi ÄO:n ja kehittyneisyyden välisen riippuvuuden, kumpikaan ei olisi toisen syy vaan niiden kolmansien vaikutusta. Menetelyllä on omat heikkoutensa, joten jätetään sen pohtiminen tähän.

Sen sijaan muuttujien mittaamien ominaisuuksien aikajärjestys voisi tuoda ratkaisun. Lynn ja Vanhanen nojaavat selvästi siihen: ”Tämän suhteen kausaalinen tulkinta perustuu argumenttiin, että erot kansallisessa ÄO:ssa ovat mitä todennäköisimmin edeltäneet myöhempiä eroja kansantuotteessa tuhansilla vuosilla”, kirjoittaa Vanhanen *Personality and Individual Differences* -lehdessä (vol 53, 2012). Argumentti tietenkin edellyttää, että lukujen perustana olevat testit todella mittaavat jotain pysyvää ominaisuutta eivätkä testihetken suorituskykyä. Sitä ei voi kovin varmasti sanoa, joten vastaanpanija voi muistuttaa, että lukujen pohjana olevat testit on tehty vuosina 1938–2012, enimmäkseen hyvinkin äskettäin. Hyvin monen maan ”kehittyneisyys” oli jo nykytasollaan ennen tuota mittausajankohtaa, joten aikajärjestys saattaa kallistaa ajatuksen siihen suuntaan, että ÄO-luvut ovatkin kehittyneisyyden vaikutusta.

Korrelaation, kolmansien tekijöiden vakioinnin ja aikajärjestyksen lisäksi ehkä tärkeimpänä argumenttina kausaalisuhteen puolesta pidetään vaikutusmekanismin esittämistä. Tässä suhteessa Lynnillä ja Vanhasella on parannettavaa. Jos kansalaisten ÄO:n keskiarvo on syy ja maan kehittyneisyys vaikutus, miten edellinen saa aikaan jälkimmäisen? Lynn ja Vanhanen näyttävät ajattelevan näin: Yksilötasolla on osoitettu, että lapsuudessa mitattu korkea ÄO korreloi myöhemmän koulutustason, tulojen ja monen muun positiivisena pidetyn asian kanssa. Kun jonkun joukon ÄO:n keskiarvo on korkeampi kuin toisen, pitää tuon joukon koulutuksen, tulojen ja muiden ÄO:n kanssa korreloivien piirteiden olla korkeammalla tasolla kuin tuon toisen. Makrotason korrelaation selitykseksi tarjotaan siis mikrotaason korrelaation ”kompositioefektia”. Tässä – sanoisinko tilastollisessa – mekanismiselityksessä on yksi iso pulma.

Selitys istuu huonosti kirjan otsikoksi nostettuun ajatukseen älykkyydestä yhteiskuntatieteet yhtenäistävänä teoreettisena käsitteenä. Selitys ei näet kaipaakaan minkäänlaista yhteiskuntaa, siinä on vain yksilöt ja heidän ominaisuutensa, joista koostamalla saadaan selitettävänä oleva korrelaatio. Sosiologian, valtio-opin ja kansantaloustieteen kaltaiset tutkimusalat eivät kuitenkaan voi tulla toimeen pelkillä kompositioefekteillä, ne tarvitsevat selityksissään myös ”kontekstiefektejä”. Sellainen on esimerkiksi Picketin ja Wilkinsonin tulos, että tulotason ja terveyden välinen yhteys on erilainen eri yhteiskunnissa: tasai-

semman tulonjaon maissa eivät vain köyhät vaan myös kaikkein rikkaimmat ovat terveempiä kuin suurten tuloerojen maissa. Tätä yhteiskunnallista efektiä ei voi panna kokoon pelkästään yksilötason korrelaatiosta tulojen ja terveyden välillä. Juuri siksi Lynn ja Vanhanenkin joutuvat ÄÖ:n ja tulonjaon tasaisuuden välistä korrelaatiota selettäessään turvautumaan ”ole-

tukseen että älykkäämmät ihmiset kykenevät luomaan tasa-arvoisemmat taloudelliset olosuhteet kuin vähemmän älykkäät ihmiset”.

Jotkut maltilliset kollegat, jotka eivät ole suoralta kädeltä tuominneet Tatu Vanhasen tutkimuksia moraalisesti vahingollisina, ovat olleet sitä mieltä, että ”tällaiset” tutkimukset ovat turhia, koska korrelaatioil-

la ei kuitenkaan voida ”todistaa” mitään. Jos näin ajatellaan, pitää johdonmukaisuuden nimissä luopua myös Picketin ja Wilkinsonin tutkimustulosten juhlinnasta. Ne nojaavat samantyyppisiin korrelaatioihin ja paljon suppeampaan aineistoon, vaikkakin monipuolisempaan vaikutusmekanismien analyysiin.

Pitkät ja keskeneräiset jäähyväiset

RAIJA JULKUNEN

Amsterdam University Press julkaisee kiinnostavaa sarjaa hyvinvointivaltion reformista. Tämä ranskalaisen politiikan tutkijan Bruno Palierin toimittama tuhti paketti löytyy myös verkosta. Palier on kirjoittanut johdannon, johtopäätökset ja Ranskaa koskevan luvun. Kirjasta löytyvät Gösta Esping-Andersenin prologi sekä katsaukset Saksan, Belgian, Hollannin, Italian, Espanjan, Sveitsin, Tsekin, Unkarin, Puolan ja Slovakian reformipolitiikkaan. Lisäksi erillisissä artikkeleissa analysoidaan myös sosiaalipartnereiden muuttuvaa roolia, bismarckilaisen hyvinvointijärjestelmän rahoituksellista sopeuttamista sekä käännoistä palkkatyövoiman suojelusta työllisyysmyönteisiin reformeihin.

Vain joitakin vuosia sitten hyvinvointivaltion tutkimuksessa oli tapana väittää, että manner-eurooppalainen, konservatiiviskorporatistinen regimi – siis hyvinvointi- ja työllisyysmalli – ei ole muuttunut paljonkaan. Se kävi esimerkiksi institutio-

naalisesta jäykkyydestä ja korporatististen osapuolten, ennen muuta ammattiyhdistysten pihdeissään pitämästä sosiaalivakuutusvaltiosta. Regiimivertailujen tanskalainen ”isä” Esping-Andersen luonnehti sitä paikalleen jäätyneeksi.

Tämä teos osoittaa, että tuo johtopäätös ei päde enää. Analysoitujen maiden välillä on luonnollisesti eroja. Silti niistä löytyy suhteellisen yhtenäisen kehityskulku. Mitään bruttaalia irtiottoa bismarckilaisesta ajattelusta ei ole tapahtunut, vaan pikemmin regiimin ja ajattelun asteittaista ja kasautuvaa muutosta, siirtymää yksittäisistä korjailuista tietyille reformireitille. Tulosta voi luonnehtia jälkibismarckilaiseksi hybridiksi, jossa on siirtymiä niin pohjoismaisen kuin anglosaksisen regiimin suuntaan. Tapauskuvaukset osoittavat myös, millaisia ennakoimattomia seurauksia alkujaan pienillä, marginaalisilla uudistuksilla on ollut ja miten niistä noin 30 vuodessa on kumuloitunut varsin toisenlai-

Bruno Palier (toim.)
A Long Goodbye to Bismarck?
The Politics of Welfare Reform
in Continental Europe
Amsterdam University Press,
2010

nen sosiaalipolitiikan arkkitehtuuri ja paradigma.

Sosiaalivakuutusvaltion peruspilareita ovat olleet (miesten) normaalityösuhteet, niissä ansaittu oma ja perheenjäsenten sosiaaliturva (ml. terveydenhoito), työnantajien ja palkansaajien sosiaalivakuutusmaksuun kerätty rahoitus, ansiosidonnaiset etuudet, riittävän korkea korvausaste saavutetun elintason tai statuksen säilyttämiseen sekä hajautunut korporatismi eli eri palkansaajaryhmien omat järjestelmät, kassat tai rahastot, joita työmarkkinaosapuolet hallinnoivat. Sosiaalivakuutuksen ja siihen limittyneiden työelämän suhteiden tavoitteena oli palkansaajien ja heidän perheidensä suojelu. Viimeinen suuri sosiaalivakuutuksen idealle rakentunut uusia etuuksia